

Larisa Ponedel'nik

Літературне життя на теренах Волинського воєводства (1921-1939)

Rocznik Lubelski 42, 81-94

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ЛАРИСА ПОНЕДЕЛЬНИК

Łuck (Ukraina)

Літературне життя на теренах Волинського воєводства (1921–1939)

Życie literackie na terenie województwa wołyńskiego (1921–1939)

W artykule zanalizowano działalność literatów ziemi wołyńskiej w dwudziestoleciu międzywojennym. Badając twórczość poszczególnych pisarzy, skonfrontowano głoszone przez nich idee z rzeczywistością społeczno-polityczną w latach 1921–1939. Podjęto próbę udzielenia odpowiedzi na pytanie o zgodności tych haseł z rzeczywistością życia codziennego i potrzebami reprezentowanych wspólnot.

Słowa kluczowe: Wołyń, poezja, proza, literackie życie, ideologia utworu, narodowa identyczność, tematyka

Літературне життя у Волинському воєводстві в двадцятих-тридцятих роках ХХ ст. було багатогранним і розмаїтим. Українські культурні діячі прагнули поставити слово на службу національно-визвольним змаганням, сформувати національну самосвідомість власного народу. Порівняно зі „східняками, придушеними московським централізмом, західники тішачись відносною свободою в Польщі, могли замінити свої власні зусилля на культурному й літературному полі на зусилля, які іншим чином могла ефективно виконати ціла нація”, – справедливо стверджує дослідник Роман Олійник-Рахманний¹.

Паралельно розвивали свою творчість представники чеської, єврейської, німецької, російської та інших національних меншин, які за умов Другої Речі Посполитої намагались зберегти власну культуру, а також показати внутрішній світ людини, збагнути й донести специфіку культурного розвитку волинського краю.

Поети, прозаїки, публіцисти прагнули до ідейного і творчого самовизначення. Це змушувало їх до корпоративної самоорганізації. Літературно-мистецькі надбання волинян міжвоєнного періоду ХХ ст. за жанровим і тематичним розмаїттям можна розкласти на окремі підгрупи. З точки зору літературознавства його доцільно розділити на епос (прозу) та лірику (поезію), хоча багатьом дослідникам такий підхід видається умовним, неаргументованим. Окрему групу становлять публіцистичні твори, представлені статтями, нарисами, фейлетонами. З огляду на поєднання літературної творчості та громадсько-політичної діяльності пред-

¹ Р. Олійник-Рахманний, *Літературно-ідеологічні напрямки в Західній Україні (1919–1939 роки)*, Київ 1999, с. 3.

ставників усіх жанрів можна розподіляти за окремими творчими течіями та дрібнішими угрупованнями. Найбільш яскраво вираженими в письменстві були пролетарський і націоналістичний напрями. Виокремлюємо також романтичну течію. Водночас така класифікація має умовний характер, оскільки всі вони тісно перепліталися між собою².

За різних історичних періодів література відігравала важливу роль у боротьбі за збереження національної ідентичності. У двадцятих-тридцятих роках ХХ ст. на Волині працювали різні культурні діячі та літературно-мистецькі товариства. Їхня творча діяльність формувалася під впливом трьох основних чинників: політичної ситуації в регіоні; ідеологічної боротьби, що огорнула всю Європу; прагнення молоді генерації прискорити відновлення незалежної української держави. Тому поезія, проза, публіцистика мали здебільшого ідеологічне забарвлення.

Щоправда, чимало літераторів ставили за пріоритет звеличення та оспівування краси краю, зображення сутності людського буття та почуттів. Творчість таких митців належить до романтичного напрямку. Усі вони залишили певний слід у культурному житті регіону. Літературні громадські об'єднання розвивалися лише в містах, мали виразну національну спрямованість та постійно боролися за виживання за умов польського державно-політичного режиму.

На Волині за міжвоєнного періоду ХХ ст. мешкали та працювали такі літератори: прозаїки Улас Самчук, Володимир Островський, Борис Швед, Мечислав Гаско, Галина Журба, Густав Тичковський, Евальд Вайс, Ванда Василевська; поети Микола Калинчук, Ганна Жежко, Влас Мизинець, Олекса Стефанович, Чеслав Янчарський, М. Чернявський, Володимир Либовицький; публіцисти Михайло Черкавський, Семен Жук, Роман Бжеський, Б. Брем та ін. Одні з них стали більш відомими, інші мали вузьке коло шанувальників. Творчість багатьох із цих митців за часів радянської влади не вивчалася й лише з набуттям Україною незалежності їхні імена та літературне надбання стали відомі широкому загалові.

Українські митці, які жили на теренах Польщі, справляли великий вплив на розвиток української культури в Румунії, Чехословаччині, навіть радянській Україні. Прагнення народу до волі активізувало літературну діяльність представників т.зв. націоналістичного напрямку. Вони були найбільш продуктивними у творчому плані, їхні ідеї впливали на свідомість волинян, свідчили про стійкість народного духу, закликали до боротьби.

Однією із найвидатніших культурних постатей волинського краю за міжвоєнного періоду ХХ ст. став письменник і громадський діяч Улас Самчук (1905–1987), який ще за життя був визнаним класиком української літератури. Його перові належить низка літературних творів, з-поміж яких романи, повісті, оповідання *Ост, Марія, На твердій землі, Чого не гоїть вогонь, Юність Василя Шеремети* та ін. Найбільшу славу йому принесла трилогія *Волинь*, яка ввійшла до золотого фонду не лише української, а й світової літератури.

Розглядати роль У. Самчука в громадсько-культурному житті регіону потрібно у двох площинах. З одного боку, це вплив його літературно-художньої творчості (роман-хроніка *Волинь*, повісті *Марія, Кулак, Гори говорять* тощо) на формування національної свідомості населення за умов національного та соціального гноблення і загрози його фізичного винищення внаслідок „пацифіка-

² Г.В. Бондаренко, *Інтелектуальна еліта Волині*, Луцьк 2012, с. 3.

ції”³. У повісті *Марія* (1934) зображено трагедію голодомору українського народу 1932–1933 рр. Твір *Гори говорять* (1934) присвячено боротьбі гуцулівукраїнців з угорцями на Закарпатті.

Преса міжвоєнного періоду ХХ ст. схвально відгукнулася на перший том *Волині*, яка висунула автора в перші лави української літератури: „У. Самчук це дійсно, хто знає, чи не одинокий корифей українського письменництва. Його можна поставити поруч Кнута Гамсона і Раймонта... *Волинь* напевне стане обов'язковою літературою в наших середніх школах”⁴. Так само схвально писали про нього часописи „Дзвін”, „Вісник”, „Хліборобський шлях”, „Назустріч” та ін.⁵ Трилогія, написана впродовж 1932–1937 рр., стала свого роду гімном Волині, селянській праці, сімейним цінностям народного життя, любові до землі. І не варто розглядати її як суто ідеологічний роман. Поділяємо думку, згідно з якою письменника цікавила не стільки політика, скільки об'єктивний плин самого історичного буття народу, який У. Самчук старанно досліджував.

З іншого боку, письменник проводив активну політичну діяльність: належав до Української військової організації під час навчання в Кременецькій гімназії на початку двадцятих років; брав участь у подіях у Карпатській Україні 1938–1939 рр. тощо. У 1924 р. він здійснив невдалу спробу перейти польсько-радянський кордон, відтак співпрацював з нелегальним націоналістичним органом „Сурма” на початку тридцятих років, а напередодні війни Німеччини з СРСР належав до мельниківської фракції Організації українських націоналістів (ОУН). Ці події та зв'язки У. Самчука з Дмитром Донцовим, Андрієм Мельником, Миколою Сціборським та іншими діячами вплинули на його політичні погляди й літературну творчість⁶.

Ім'я У. Самчука було заборонене в радянській Україні, а твори письменника видавали лише за кордоном. Учений Ярослав Поліщук так оцінив його самобутню літературну діяльність: „Улас Самчук не завинив перед власним народом, як «завинив» перед комуністичним режимом своєю різкою опозицією до нього. Навпаки, своєю величною творчістю він уславив цей народ, створив художній літопис його боротьби, його перемог і поразок у складному і тривожному ХХ віці”⁷.

Другим відомим представником націоналістичного напрямку в літературі Волині й Холмщини двадцятих-тридцятих років ХХ ст. став Володимир Островський (1881–1950). Сьогодні це прізвище поступово повертається в українську культуру. Лише 1991 р. журнал „Дзвін” опублікував його повість *Сміх землі*, рукопис якої зберігається у відділі україніки Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника⁸.

Розв'язання „українського питання” В. Островський вважав головною справою свого життя. Будучи активним членом Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО), він проводив агітацію напередодні виборів до польського сейму, за що 1930 р. був арештований і відправлений до Луцької в'язниці. Так він

3 А.А. Жив'юк, *Вплив громадсько-політичної та літературної діяльності Уласа Самчука на розвиток української національної свідомості 1920-ї–1990-ї роки*, Київ 2002, с. 5.

4 С. Генік, *Самчук Улас*, Івано-Франківськ 2001, с. 210.

5 „Дзвін” 1934, ч. 8/9, с. 4–5.

6 В.Ю. Чоповський, *Українська інтелігенція в національно-визвольному русі на Західній Україні (1918–1939)*, Львів 1993, с. 134.

7 Я. Поліщук, *Література рідного краю*, Рівне 1993, с. 46.

8 А. Господин, *Володимир Островський – невідомий працівник Волині*, Вінніпег 1966, с. 66–68.

став палким виразником ідей волинського селянства, нужденне життя якого описав у творі *Сільське страхіття*. Як борець за православну віру В. Островський виступив в оповіданні *Хрест отця Василя*. У збірці оповідань *За ґратами* письменник закликає до боротьби проти національного й соціального поневолення⁹. Водночас його творчість пронизана палкою любов'ю до волинського краю. На прикладі образу весни, яку митець ототожнює з красунею-дівчиною, він вірить, що Волинь прокинеться зі сну й настане світанок, прийде нове життя, якого гідні її люди.

Луцьке видавництво „Сьогодні” у 1934 р. надрукувало збірку віршів Островського *Сільські стежини*. На сторінках часопису „Наш світ” були опубліковані його оповідання *Журавлі* (1935) та повість *Вогнене око* (1936), у яких автор змальовував важку долю українців Холмщини¹⁰. Упродовж тридцятих-сорокових років у його доробку з'явилися вірші та оповідання *Зайшло сонце в Холмі* (1940), *Холмщина до України*, *Шлях Холмщини*, історичні повісті *Князь Сила-тур* (1938). Твори письменника перекладалися російською та італійською мовами.

В. Островський писав україномовні підручники для початкової школи, видавав журнали „Наш світ”, „Нарід”, газету „Нова доба”. Письменник розумів, що за відсутності фінансових засобів „завдання високої літератури можна і треба виконувати засобами масового, загальнодоступного мистецтва”.

Радянська влада жорстоко помстилася талановитому митцеві. Під час депортацій середини сорокових років його направили до Станіславова (тепер Івано-Франківськ), де згодом звинуватили в приналежності до „українських буржуазних націоналістів”. Твори В. Островського були заборонені, книги вилучалися з бібліотек і знищувалися. На зборах письменників у Львові майбутній лауреат Ленінської премії Микола Бажан виступив зі звинуваченням проти Островського, котрого назвав „вовком, який під виглядом вівці ввійшов у радянську літературу”. Відтак письменника звільнили з посади директора школи і через два роки (1950) він помер за загадкових обставин. Могила Островського не збереглася¹¹.

„Поетом непростотої долі” та водночас „геніальним поетом” називають третю із черги знакову постать літературного бомонду міжвоєнної Волині – Олексу Стефановича (1900–1970)¹². З різних причин його творча доля склалася так, що до сьогодні це ім'я залишається маловідомим в Україні та за її межами. Він не брав активної участі в суспільно-політичних чи культурно-мистецьких рухах, утім, ще У. Самчук запевняв, що творчий здобуток О. Стефановича „увійде в історію літературної нашої мови, як цілком виключний звук поетичної мови нашого народу”. А польський поет Юзеф Лободовський стверджував, що такого митця „в нас радо би позичили сусіди”, „бо ні в Росії, ні в інших слов'ян такого поета немає”¹³.

Великий вплив на життя і творчість О. Стефановича справили війна, революція, важкі напівсирітське дитинство і юність, які пройшли в селі Садки, неподалік Острога. Літературна спадщина О. Стефановича нечисленна. За міжвоєнного періоду ХХ ст. вийшли дві його збірки: *Поезії* та *Stephanos I*. Творчість поета не втратила актуальності, оскільки просякнута болем за долю батьківщини, за її народ.

9 *Революційні поети Західної України*, упоряд. С.М. Трофимук, Київ 1958, с. 328.

10 „Наш світ”, 15.VIII 1935, с. 15.

11 Див.: А. Господин, *op. cit.*, с. 67.

12 А. Пісоцький, *Інтелігенція Волині: погляд крізь призму*, Луцьк 2009, с. 53.

13 *Ibidem*, с. 46.

Уже за часів незалежності завдяки рівненському видавництву „Азалія” побачило світ скромне видання поета *Возлюби її до крови*¹⁴.

Важкі переслідування випали на долю уродженця села Береги (нині Млинівський район Рівненської області) Онуфрія Мельничука (1899–1960). Через постійний контроль за його діяльністю з боку влади український прозаїк, громадський діяч змушений був виїхати до Аргентини. Яскравим зображенням важкого становища волинян під владою Польщі став його роман *У пошуках кращої долі*, де у виразних контрверсійних художніх образах показано трагічні події, пов’язані з вимушеною еміграцією тисяч українських родин на чужину.

Наприкінці XIX ст. в українську літературу повернулось ім’я Галини Журби (дівоче прізвище Домбровська), дружини, соратниці Антона Нивинського, однієї з найталановитіших українських письменниць міжвоєнних років. Літературна творчість жіноцтва, як зазначив історик Борис Савчук, є важливим показником його ролі в житті нації, адже саме на цій ниві, реалізуючи свій загальноосвітній рівень та інтелектуальний потенціал, жінки мали змогу найповніше проявити внутрішній світ, прагнення, національні почування¹⁵.

Галина Журба походила зі знатного шляхетського роду галицького Поділля. Вихована в традиціях польської культури, дівчина не забувала про свої українські коріння, які тягнулися за лінією маминого роду Копистинських. Майбутня письменниця самостійно опанувала українську мову, літературу, культуру та стверджувала: „По предках матері відгукнувся в мені голос української крові, українського духа”¹⁶. Ранні твори були опубліковані в юному віці. Рецензентами її перших збірок виступили Іван Липа та Євген Чикаленко. Професійну допомогу письменниці-початківцеві надав відомий літературознавець Андрій Ніковський. Дослідники вказують на „цілком особливий” стиль письменниці, на точність у коротких фразах, що черговий раз засвідчує талановитість українських жінок¹⁷.

Разом із чоловіком А. Нивинським Галина Журба була активною учасницею революційного руху. Їх обох звинуватили в антидержавній діяльності: спочатку – в комуністичній, відтак – в українській націоналістичній. Активна просвітянка, вона, працюючи громадською бібліотекаркою, часто зверталася до українців мовою своїх героїв, читала лекції з історії українського народу, виховувала любов до природи краю. На сторінках волинської преси з’являлися її оповідання, публіцистичні статті. У статті *З’ясування позицій*, яку надрукувала в Рівному 22 січня 1922 р. газета „Боротьба”, Галина Журба писала: „Мета наша – вкоренити глибоко в думку нашого працюючого народу почуття національної гідності, незалежності, самородності й віри у свої власні сили і в цих засадах виховувати український нарід... Бо нічого не вартий той нарід, що культурно слабкий, а політично неорганізований”¹⁸.

За допомогою дружини А. Нивинський видавав у Рівному одноденну газету Української соціал-радикальної партії (УСРП) „Боротьба” з епіграфом *Борітеся – поборете!*. Польська влада заборонила її поширювати, оскільки вона закликала

14 Б. Гошовський, *Появилися»Зібрані твори» Олекси Стефановича*, Вінніпег 1978, с. 205–206.

15 Б. Савчук, *Жіноцтво в суспільному житті Західної України (остання третина XIX ст. – 1939 р.)*, Івано-Франківськ 1998, с. 184–185.

16 Галина Журба, [в:] *Українське слово*, кн. 1, упоряд. В. Яременко, Є. Федоренко, Київ 1994, с. 462.

17 С. Русова, *Наші визначні жінки: літературні характеристики-силуети*, Коломия 1934, с. 89.

18 Г. Дем’янчук, *Галина Журба*, Рівне 1998, с. 15.

до боротьби. На це вказували слова передовиці: „Приймаючи як заповіт залишені нам гасла Великих Борців за визволення українського народу – Драгоманова й Франка, ми, соціалісти-радикали (бувши соціалісти-революціонери), вірні цим гаслам, підносимо стяг боротьби за національно-соціальне визволення українського селянства, робітників та працюючої інтелігенції на наших землях”¹⁹.

Переслідування, арешти змусили подружжя 1933 р. покинути Волинь і виїхати до Львова, де вони продовжили плідно працювати. Тут вийшов у світ написаний у Здолбунові прозовий твір Галини Журби *Зорі світ заповідають*. Згідно з твердженням ученого Романа Іваничука, він „споріднений з «Волинню» У. Самчука”, бо в обох випадках ідеться про події у волинських селах: в У. Самчука – Дермань, Кременець, у Галини Журби – придумана „Незабитівка” поблизу містечка Мізоч. Відмінності в тому, що *Волинь* – твір автобіографічний.

Життя письменниці – це суцільна боротьба. Її не випадково називають „провісником процесів, що починали добу культурного відродження і одночасно добу кривавої московської розправи з нашою культурою”²⁰. Утративши чоловіка, Галина Журба змушена була поневірятися світом. Останні роки її літературної творчості пройшли у США, де вона заснувала Об’єднання українських письменників „Слово”. У 1955 р. в Буенос-Айресі вийшла її автобіографічна повість *Далекий світ*, на яку позитивно відгукнулися літературні критики Євген Маланюк, Леонід Рудницький, Юрій Шерех. Зокрема Л. Рудницький писав: „широка картина життя шляхетської родини на Волині в дореволюційних роках, яка з бігом часу затратила свою ідентичність. Це сповідь мужності самої авторки, що свідомо зірвала накинені їй зв’язки з польськістю та пішла за зовом крові, української стихії”.

У першій половині двадцятих років ХХ ст. на Волині поживавився літературний рух пролетарських письменників і поетів. Майже всі вони були членами КПЗУ. На Першій конференції представників цього напрямку у Львові 12 травня 1929 р., у якій узяли участь і волиняни, делегати заявили, що „пролетарське письменство... являється одним із засобів пролетаріату в боротьбі за визволення”²¹.

Виразником ідей цього напрямку став видатний український письменник, літературознавець Мечислав Гаско (1907–1996). У 1924 р. за активну участь у комуністичному підпіллі його арештувала польська влада та ув’язнила в Луцькій тюрмі. Упродовж шести місяців М. Гаско терпів знущання і тортури, проте гучні протести громадськості змусили випустити його на волю.

Перші проби пера майбутнього письменника припадають на час його комуністичної діяльності проти польської влади на Волині. Згодом він залишив малу батьківщину, але продовжував боротьбу за її волю. У 1926 р. його твори були надруковані в радянських періодичних виданнях. В УСРР М. Гаско став членом Спілки революційних письменників „Західна Україна”, яка об’єднала понад 50 літераторів і художників – уродженців Галичини, Буковини, Закарпаття. Спілка видавала альманахи, а в 1930–1933 рр. її друкованим органом став місячник „Західна Україна”. У ньому було надруковано чимало творів М. Гаско. Серед них поезії та оповідання *Пісня про шістьох розстріляних у Польщі*, *На кордоні*, *Західна Україна*, *На*

19 *Ibidem*, с. 18.

20 Н.К. Радіонова, *Далекий світ – рідний світ української письменниці Галини Журби (1888–1979)*, Рівне 2005, с. 128.

21 С.М. Трофимук, *Розвиток революційної літератури в Західній Україні 1921–1939*, Київ 1957, с. 55–56.

прорив та ін. Популярні в той час збірки поезій *Обабіч кордону* (1930), *Над аеродромом* (1931), *Шлю вам свій привіт* (1931) оспівували дружбу українського, російського та інших „братніх народів”.

У грудні 1933 р. М. Гаско арештували за приналежність до „контрреволюційної письменницької організації *Західна Україна*”. Його звинуватили в тому, що, „будучи поінформованим щодо діяльності окремих членів контрреволюційної організації *УВО*, зокрема голови Спілки *Західна Україна* М. Ірчана, органам влади про це не доніс”. Після тривалих допитів, очних свідчень, вимушеного «зіннання» йому оголосили вирок: три роки концтаборів. Покарання відбував на Печорі разом з Остапом Вишнею та Володимиром Гжицьким²².

У вересні 1956 р. військовий трибунал Київського військового округу скасував постанову Особливої наради від 31 травня 1934 р. щодо М. Гаска і припинив справу за відсутністю складу злочину. Отримавши дозвіл на переїзд до Києва, він продовжив свою літературну діяльність, видавши кілька збірок поезій, літературно-критичних нарисів, монографій. Варто зазначити, що для письменника М. Гаска завжди залишалася музою рідна Волинь, край у якому він народився і якому присвятив своє життя.

Широковідомим як в історичній науці, так і літературознавстві стало ім'я Миколи Калинчука, за редагування якого виходили газети „Сель-Роб”, „Сила”, тижневик „Світло”, журнали „Нові шляхи”, „Робітниця”, „Західна Україна”, „Металеві дні” та ін. Він здобув визнання як дитячий поет завдяки поезіям *Маленькій Оленці*, *Дівчатко* із циклу *Арешти*. Через призму дитячого світосприймання М. Калинчук показав реальну дійсність напівголодного життя робітників. На сторінках видання „Вікна” друкувалися його вірші, у яких митець уміло використав дитячі висловлювання, діалоги батьків і дітей, зробив своєрідний художній зріз окремих прошарків суспільства²³.

У 1929 р. у „Вікнах” з'явилася поема М. Калинчука *Вартівничий*, яка відтворює важке життя населення краю та образ борця-революціонера, що прагне щастя та щиро вірить у правоту своєї справи. Зразком „декларативної поезії” став його твір *Крик*, у якому за допомогою риторичних запитань, застосування прямих, конкретних, майже без натяку на метафоричність образів висловлюється ненависть до ворогів-гнобителів.

Бойовим закликком до боротьби, вірою у визволення з-під соціального й національного гніту стали інші вірші М. Калинчука: *Вірю*, *На Волині б'ють дзвони*, *На грані*, *Я знаю, що буде так*. Можна сперечатися про їхній літературний рівень, однак незаперечним є те, що через усю борчість поета проходить щирий революційний пафос, якого цілє спонукати до боротьби за звільнення народу з-під чужоземного панування. Свідченням новаторства поета, відчуття історичної епохи, з якою він наводить паралелі, є вірш *Дума про татарщину*.

Дослідник творчості М. Калинчука Микола Дубина відзначив, що „його образність взята не з книжкової ерудиції, а з вражень і реалій життя. Поет вдається до народнопісенних традицій, поєднуючи їх із загальним публіцистичним пафосом”²⁴.

22 „Церква і нарід” 1936, ч. 18, с. 556–562.

23 І. Заболотний, *Нескорена Волинь: Нарис з історії революційного руху на Волині, 1917–1939*, Львів 1964, с. 165.

24 М. Дубина, *Калинчук М.*, Київ 1984, с. 151.

Тиск польської національної політики позначився на становленні поетичної творчості українського поета Івана Степанюка (1903–1934). Відчувши на собі важке становище українців у підневільному краї, юнак став активним учасником виступів комуністичної молоді сіл Цуцнова, Поромова, Рокитниці (населені пункти над Західним Бугом). Закликом до боротьби були його революційні пісні, вірші. Їх співали на нелегальних зібраннях комсомольців Західної України і членів КПЗУ, під час демонстрацій, у в'язницях²⁵.

Сьогодні важко встановити належність поетичних рядків тому чи тому авторові: тоді їх намагалися приховувати, однак дослідники стверджують, що *Над Бугом, Лист з Холмщини, Коні вітер поганяє сиві, По той бік Збручу* належать саме І. Степанюку. Через комуністичну діяльність поета переслідував польський уряд, а 12 вересня 1925 р. він був змушений залишити Волинь і перейти польсько-радянський кордон. Його поетична творчість продовжувалася в УРСР, де сформувалися інші ідейні переконаннями, які стимулювали нові поезії. Вірші й оповідання молодого автора друкувалися на сторінках багатьох газет і журналів. І. Степанюка прийняли до Спілки революційних письменників „Західна Україна”, а його твори 1931 р. ввійшли до *Антології української поезії*.

Коли Василю Матчуку (1907–1943) було дванадцять років з'явилися перші проби його пера. Уродженець села Запілля Любомльського повіту Волинського воєводства, відомий під літературним псевдонімом Влас Мизинець, з дитинства ставився до художнього слова як до могутньої зброї. Вихований на творчості Тараса Шевченка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Олександра Пушкіна, юнак постійно перебував в епіцентрі комуністичної боротьби, за що тричі його арештовували й ув'язнювали в луцькій та ковельській тюрмах. Однак Влас Мизинець продовжував організовувати робітничі страйки, демонстрації, найбільшою з яких стала широковідома Колківська першотравнева демонстрація 1935 р.

Влас Мизинець займався самоосвітою, вивчав літературу, політекономію, а також есперанто, польську, німецьку, єврейську, китайську мови тощо.

Від перших віршів *Я все пам'ятаю, Заходило сонце, У вечірній час* до більш зрілих поезій *Друга рата* із циклу *Пісні селянина* Влас Мизинець не відступає від головної теми – опису злиденного життя волинського села за умов поневолення польською владою. Їхню квінтесенцію передають такі рядки:

*Тут завжди похмуро, весілля немає,
людина тут наче захована в гріб.
Над всенькі тут мови лиш мова одна,
одвічна мова про хліб і про хліб.*

Цю тему поет продовжує в новелах *Комасація, Наймит, Бандохи, Спосіб*, у репортажі *Село в прірві* та ін. У поетичних творах *Пролетарські розкоші, Злодій* автор закликає не миритися з безправним становищем робітників, які важко працюють на промислових підприємствах²⁶.

Навіть перебуваючи у в'язницях, поет за допомогою своєї гострої зброї – пера виступає проти ворогів рідного народу. Яскраві образи борців за соціальне та національне визволення західноукраїнських земель він змальовує в новелах *Червона корсетка, В пілсудській тюрмі, Виконати* та ін.²⁷ Творча спадщина Власа

25 Б. Столярчук, *Митці Рівненщини*, Рівне 1997, с. 458.

26 В. Мизинець, *Друга рата*, Київ 1958, с. 304.

27 М. Онуфрійчук, *Влас Мизинець (1907–1943)*, Луцьк 2000, с. 15–16.

Мизинця слугує яскравим прикладом болісного переживання митця за долю свого народу та незламного прагнення віддати письменницький хист задля його служіння.

Як зазначалося, творчість окремих літературних діячів залишається маловідомою за сучасних умов. До них належить поет Тацій Костянтин (1899–1942). Будучи на посаді секретаря Дубенського повітового комітету КПЗУ в 1925–1926 рр., він висловлював свою непримиренність до політики польської влади, гостро критикував її у віршах. За активну діяльність був арештований і засуджений. Із приходом Червоної армії Т. Костянтина звільнили із в'язниці. Щоправда, не можемо досі ознайомитись із творчістю Т. Костянтина, оскільки дослідникам не вдалося віднайти віршів поета. Однак тепло про них згадують у своїх спогадах Г. Гапончук, білоруський письменник Янка Брыль та інші. Підписуючи поезії псевдонімом Буй-Тур, він виражав у них бажання боротьби за поневолений рідний народ.

До когорти визнаних майстрів художньої прози належить відомий літературознавець, есеїст, збирач фольклору, публіцист і громадський діяч Петро Козланюк (1904–1965). Свої твори він підписував псевдонімами та криптонімами: Мережка, Капе, Кризусовий, Перерівський, П. К., (-КА), М-а, Мер та ін. За прорадянські погляди, які П. Козланюк проявляв у творчості та в громадсько-політичній діяльності, будучи засновником письменницької організації „Горно” та редактором журналу „Вікна”, його неодноразово арештовувала польська поліція. Особливо посилилися переслідування після виходу в УРСР першої збірки оповідань *Хлопські гаразди*. Важке життя волинських і галицьких селян, гнів і бажання боротьби та віра в перемогу стали лейтмотивом його творчості. Він був учасником Антифашистського конгресу працівників культури Польщі, Західної України та Західної Білорусії та брав активну участь в інших громадських акціях культурних діячів, які виступали проти свавілля польського режиму²⁸. Водночас творчий здобуток П. Козланюка можна віднести й до романтичного напрямку, оскільки з-поміж його творів є чимало ліричних поезій (*Дружині* та ін.)²⁹.

У двадцятих роках ХХ ст. розпочала творчий шлях волинська поетеса Ганна Жежко. Зі сформованими ідейними переконаннями та устремліннями молода вчителька присвятила творчу та політичну діяльність рідній Волині. За її ініціативи в Турійську було створено молодіжну підпільну організацію, яка стала організатором однієї з перших першотравневих демонстрацій на Волині. На чолі демонстрації із червоним прапором у руках йшла сама Г. Жежко. Незабаром вона була арештована й ув'язнена в ковельській тюрмі, де зазнавала тортур і знущань. Завдяки наглядчеві, поляку В. Недзеляку, поетеса зуміла передати на волю понад 50 віршів (*Ми сильні, бадьорі, Ой, гай, моя мамо, Дівчата шили прапори* та ін.), які пройняті високим патріотизмом, нескореністю духу, непримиренністю до ворогів, жагою боротьби і вірою в перемогу:

*І нас не зупинять ні мури, ні ґрати!
То ж доньку послала в дорогу цю мати,
І сину сказала: »Іди до відважних,
В сім'ї робітничій немає продажних«.*

²⁸ За волю народну. Бротьба трудящих Ровенщини за соціальне і національне визволення та возз'єднання з Радянською Україною. 1921–1939: Документи і матеріали, Львів 1964, с. 290.

²⁹ Ю. Шумовський, *Зруйноване гніздо, чи Історія однієї священицької родини на Волині*, т. 2: *Спогади*, Саванна 1994, с. 29.

*Немає продажних, не буде й байдужих:
Козорта бо наших сміливих і дужих. . .
Ми сильні, бадьорі стоїм у дозорі,
Ставайте же з нами боротись з панами
За правду і волю, за кращу долю!*

Ці слова поетеси-борця, видряпані на стінах камери, згодом стали гімном політв'язнів-комуністів. Під тиском громадськості дівчину змушені були випустити на волю.

Відгомоном народних пісень і дум стали поетичні твори Г. Жежко *Волинь моя, мій рідний край, Зацвітають, вирують діброви, Дві доли, Моя добра матуся казала в журбі, На піску, на білій глині. . .* та інші, які ввійшли до збірки *Троянди за ґратами*, що в 1968 р. з'явилася у видавництві „Молодь”³⁰.

Великий вплив на творче становлення Г. Жежко справила поезія Лесі Українки, тож її часто називають *ідейною спадкоємицею* Доньки Прометея. У передмові до перевидання збірки *Троянди за ґратами* відомі критики зазначили: „Вірші Г. Жежко являють собою яскраву сторінку героїчної історії Волині, історії та революційної боротьби”³¹. У 1925 р. Г. Жежко виїхала до Харкова, де закінчила Харківський інститут народного господарства, а в 1937 р. була репресована й лише після війни (1946) її реабілітували. До останніх днів свого життя поетеса підтримувала зв'язок із рідною Волиною, зустрічалася з її мешканцями.

На початку тридцятих років ХХ ст. молоді поети краю об'єдналися в регіональну спілку „Волинь”, засновану в Рівному. Гімназійна молодь, з-поміж якої були Ч. Янчарський, С. Шайдак, З. Румель, В. Іванюк, В. Мільчарек, ставили своїм завданням осмислення проблем культурного розвитку Волині. Вони почали видавати газету „Шкільне ехо”.

Головним організатором і натхненником спілки виступив уродженець села Грушвиця, поблизу Рівного Чеслав Янчарський (1911–1971). Його мати, з родини великих польських землевласників, сама виховувала сина. Освіту юнак здобував у Рівненській гімназії, а згодом у Львові, де проявив себе як поет-лірик. У 1933 р. вийшла у світ його перша збірка *Акварель*, а в 1936 р. – друга збірка *Голуба хустка*. Тогочасні критики високо оцінили ліризм поезії, який характеризувався „винятковим елементом справжньої музичності”³².

Ще один представник творчої спілки „Волинь” Владислав Мільчарек (1916–1993) був вихідцем із селянської родини. У 1934 р. він видав першу збірку *Wieża Babel* (*Вежа Бабель*), а в 1938 р. в Здолбунові вийшов другий том його віршів *Liryzm Wołynia* (*Ліризм Волині*). У передмові до нього автор відзначав: „До найбільш занедбаних відділів волинської культури належить література. Волинь – регіон великих можливостей – не має навіть власної літературної газети, молоді поети мусять шукати місця за межами Волині”. Митець переймався суспільними і культурними проблемами краю, брав участь у регіональному русі *Wołyńska Wieś* (*Волинське село*) в 1934–1936 рр. тощо³³.

Темі побуту, звичаїв та обрядів поліського села двадцятих-тридцятих років ХХ ст. присвятив свою творчість волинський письменник Борис Швед (1906–1945).

30 Г. Жежко, *Троянди за ґратами*, Київ 1968, с. 113.

31 Б. Луцкевич, *Дочка Волині*, Київ 1986, с. 5.

32 Я. Поліщук, *op. cit.*, с. 43.

33 *Ibidem*, с. 37.

Хоча починав він як поет, однак став більш відомим як прозаїк. Найціннішою з художнього погляду є повість *Поліщуки*, де правдиво змальовано сільське життя з його турботами і бідами, злиднями і трагедіями. Водночас автор показав народну обрядовість, повір'я, мудрість і досвід старшого покоління. У своїх творах він закликав шанувати й любити Бога, природу, рідних, цінувати принципи християнської моралі. І хоча сам письменник був „людиною з народу”, здобув лише початкову освіту, його творчість мала велику пізнавальну та мистецьку вартість³⁴. Він був типовим представником молоді генерации поетів Волині міжвоєнного періоду ХХ ст., що намагався втілити у своїх віршах „нові меланхолійні мелодії думок, геометрії волинської вишивки, творчого бунту і думки місцевого люду”.

Хоча українці Волині жили в європейській державі, вони були значною мірою ізольовані від європейської культури, тому певний вплив на їхнє ознайомлення із західною культурою справляла літературна діяльність представників національних меншин, які мешкали на теренах краю.

Творчу генерацію волинських німців представляють Г. Генке (1913–2000), Г. Тичковський (1910–1987), Е. Вайс (1906–1988), Е. Кончак (1903–1979), Г. К. Шмідт (1909–1972)³⁵. Німецькі літератори міжвоєнної Волині зазнавали потужного впливу євангельсько-лютеранської церкви, тому політика польської влади не призвела до їхньої полонізації, а в їхньому середовищі панували патріотизм та усвідомлення національної гідності.

З-поміж німецьких літераторів Волині міжвоєнного періоду ХХ ст. великий інтерес становить творчість Густава Тичковського, уродженця колонії Пустомити Горохівського повіту. Тривалий час він працював на різних посадах у Луцьку, брав участь у громадському житті, за що його переслідувала поліція. Твори митця, опубліковані в часописі „Волинський вісник” („Wolhynischer Bote”), сповнені любов'ю до рідного краю та місцевим патріотизмом. Глибокими переживаннями ліричного героя пронизані його роздуми про шляхи відновлення власного „Я”³⁶.

Чеську національну культуру представляли чехи-волиняни В. Лоуда, І. Кнотек, Й. Фойткі, Я. Грегра, Й. Рейзек. У національному часописі „Голос Волині” („Hlas Volyně”), який видавали у Квасилові, поблизу Рівного, а також у львівській газеті „Діло” свої поетичні твори друкував Володимир Либовицький (1906–1984). Окрім того, він проявив себе як театральний діяч, балетмейстер, кіноартист: написав лібрето до балету *Марійка*, знімався у фільмі *Полонинська любов* тощо.

Маємо небагато відомостей про уродженку Дубна Антонію Єржабек, у шлюбі Гржибовську (1909–2002). Навчаючись у місцевій гімназії, вона почала писати поетичні твори польською мовою, а згодом і чеською. Основними мотивами її творчості стали рідна Волинь, родина, люди, які працею звеличували цей край. Писала і про далеку Чехію – батьківщину своїх предків. Уже перебуваючи в еміграції, А. Гржибовська видала збірки поезій „волинської доби”: *Дощами падають зірки до саду*, *Присмерки та світання*, *Аромати отчого дому* та інші, тож її творчість здобула визнання лише в сімдесятих роках.

Польська влада розуміла суспільні роль і значення інтелігенції, тому, підтримуючи її, намагалася зміцнити свої національно-політичні позиції на теренах Волинського краю. Яскравим представником польської культури, для якого Украй-

34 *За волю народну...*, с. 184.

35 В. Комар, *Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.)*, Івано-Франківськ 2011, с. 40.

36 В. Вітренко, *Література волинських німців*, Житомир 2003, с. 49.

на була не лише батьківщиною, а й джерелом духовної наснаги, став поет, перекладач, публіцист Юзеф Лободовський. На запрошення воєводи Генрика Юзевського він переїхав до Луцька, де заснував літературний тижневик „Волинь” (1937–1938)³⁷. Будучи добре ознайомленим з „українським питанням”, Ю. Лободовський з позиції оборони інтересів національних меншин у своїх поезіях, публіцистичі засуджував репресії польської влади щодо українців та закликав до єднання обох народів. Його вірші „волинського періоду”, згодом включені до виданого в еміграції збірника *Золота грамота*, засвідчують, що творчість Ю. Лободовського стала продовженням „польської романтичної української школи”³⁸.

Зважаючи на складний духовний світ поета, сучасники називали його „Отаманом Лободою”, натякаючи на „любов до козаччини”. На портреті, який намалював його приятель, художник Естабана Санца, Ю. Лободовський зображений як середньовічний лицар із булавою в руці на тлі малинового козацького прапора. У підписі до нього значиться: *Józef Łobodowski dux et hetman cohortium poetiarum (Юзеф Лободовський, вождь і гетьман поетичних товариств)*³⁹.

Відома польська письменниця і громадський діяч Ванда Василевська (1905–1964) формувала свої літературні погляди змалечку. Донька знаного публіциста Л. Василевського, автора багатьох праць із проблем національних відносин, міністра закордонних справ (1918–1919) в уряді Пілсудського-Морачевського, ще під час навчання в Ягеллонському університеті (Краків) розпочала громадсько-політичну діяльність. Цьому сприяло її домашнє оточення. „Мій рідний дім був для мене доброю школою. . . Політичні суперечки, назви партій, організацій весь час лунали у моїх дитячих вухах. . . Атмосфера рідного дому, де на першому плані завжди стояли громадські, а не особисті проблеми, не могли не відбитись на моєму дальшому житті”, – писала в *Автобіографії* письменниця. Урешті, В. Василевська почала обстоювати відверто ідеологічно радикально ліву позицію в польській літературі: зверталася до теми села та важкого життя польського народу. Її твори називали „звинувачувальним актом проти капіталізму”⁴⁰.

Від батька дівчина успадкувала любов до України, до українських пісень. У 1937 р. вона здійснила подорож річками Стир, Турія, Горинь, Стохід, Мухавець, Ясьольда через усе Полісся. Під час цієї мандрівки збирала матеріали для літературних творів. Захоплена красою Полісся, Волині, вона бачила й важку долю людей, які жили у великих злиднях, боролися і гинули в боротьбі за краще майбутнє. Враження від подорожі лягли в основу повісті *Полум'я на болотах*, яка стала першою частиною трилогії *Пісня над водами*. У ній В. Василевська відобразила життя і побут поліщуків. Про щирість своїх почуттів вона писала: „Кожна книжка – клаптик мого життя, в кожній можна побачити не тільки долю моїх героїв, а й мою власну долю. . .”⁴¹.

Простежуючи діяльність літераторів волинського краю впродовж міжвоєнного двадцятиріччя ХХ ст., можна створити картину „суголосності” тодішньої суспільно-політичної дійсності та їхньої відповідальності за долю своїх народів.

37 А. Татаренко, „І перемінився вже Київ у старий ахейський Вавель. . .” *Діалог культур у творчості Юзефа Лободовського*, Познань 2001, с. 153–161.

38 „Дзвін”, 3.VII 1925, с. 4.

39 І. Шиповська, *Похвала Україні Юзефа*, Львів 1996, с. 9.

40 В. Василевська, *Нариси. Статті*, Київ 1967, с. 148.

41 Eadem, *Дорога до весни: статті, нариси, памфлети*, Київ 1975, с. 156.

Думками про волю та любов'ю до рідного краю пронизані рядки наймолодшої генерації поетів – учнів Луцької української гімназії. На сторінках гімназійних журналів „Промінь” та „Шуліка” С. Говдій, Д. Гудемчук, М. Ніцевич друкували свої перші літературні проби – вірші, оповідання, драматичні твори, статті літературознавчого характеру⁴².

Однак, потрібно зазначити, що на відміну від Галичини, де на розвиток літератури й політичної думки впливав „Літературно-науковий вісник” (ЛНВ), Волинь не мала такого літературного органу, навколо якого могли б гуртуватися письменники задля розв'язання засадничих питань: як підняти якість літератури, як пропагувати її на рівні населення краю тощо. Окремі волинські діячі друкувалися на сторінках ЛНВ.

Для популяризації творів літератури й мистецтва та створення умов для розвитку творчих здібностей літераторів Волинського краю їхні представники шукали різні шляхи. Цьому сприяла діяльність їхніх літературно-мистецьких і культурологічних організацій, що мали різну ідейну спрямованість: від „малопольської ментальності” до виразно націоналістичного світогляду. Зазвичай вони не мали філій, а носили локальний характер.

Так, 1927 р. у Рівному було засновано Українське літературно-художнє товариство імені Лесі Українки, яке нараховувало 40 членів. Найактивнішими з-поміж них були П. Зінченко, С. Скрипник, Й. Карпенко, Д. Колупаненко, В. Павловський та ін. За їхньої допомоги організовували вечори, лекції, реферати, драматичні вистави, що пропагували творчість земляків.

Активну роботу з популяризації творчості волинських митців проводили „Просвіта”, Союз українок та інші товариства. На численних громадських масово-просвітницьких заходах вони прагнули донести живе слово письменників до широкого кола читачів, пробудити в них національну свідомість та любов до рідного краю. Із цією метою Кременецька філія „Просвіти” заснувала літературно-громадський альманах *Vira*, який майже відразу, у травні 1923 р., влада заборонила і конфіскувала⁴³.

Задля пропаганди чеської прози та поезії в додатку для молоді „Зірниця” часопису „Голос Волині” („Hlas Volyně”) був створений літературний розділ. Свої твори чеські поети та прозаїки також друкували на сторінках „Сімейного календаря волинської чехів” („Rodinný kalendář volyňských Čechů”)⁴⁴. Серед громадсько-культурних товариств, які знайомили з творчістю земляків, був Чеський клуб. За міжвоєнного періоду ХХ ст. його філії існували в Луцьку, Здолбуніві, селах Гульча Чеська та Здовбиця Здолбунівського повіту⁴⁵. На збереження національної ідентичності чеських колоністів була спрямована й діяльність „Чеської бесіди”⁴⁶.

Подібні товариства в Волинському воєводстві мали поляки й росіяни: „Польський клуб”, „Руський клуб”, „Польська бесіда”, „Руська бесіда” Примітно, що вони не мали обмежень щодо членства через національну приналежність, тож, судячи з прізвищ, до них належали й українці⁴⁷.

42 Українська гімназія в Луцьку. Спогади, Луцьк 1998, с. 168.

43 Г. Чернихівський, *Кременеччина від давнини до сучасності*, Кременець 1999, с. 57.

44 „Rodinné Kalendář Volyňských Čechů” 1939, R. III.

45 Державний архів Волинської області [далі: ДАВО], ф. 45, оп. 1, спр. 450, арк. 6.

46 „Громада” 1926, ч. 4, с. 2.

47 ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 2631, арк. 2; спр. 3072, арк. 12.

Отже, волинські літературні діячі – поети і прозаїки міжвоєнних десятиріч ХХ ст. постійно перебували в пошуках кращого виразу власного таланту та прагнули віднайти способи донести живе слово до читача задля формування його світобачення. Це знайшло вияв у розвитку літературно-мистецьких течій – націоналістичної, пролетарської, романтично-ліричної, хоча виразні відмінності (за ідейними переконаннями) існували між двома першими, а лірика, романтика були властиві всім літераторам. Така ситуація стосується не лише українських, а й польських, меншою мірою чеських, німецьких митців, які виражали соціальний біль і потреби населення краю та водночас оспівували його красу, велич, культурні традиції, природу. Саме задля популяризації поетичного слова, а не захисту корпоративних прав (як у Галичині) створювалися професійні літературно-мистецькі та культурологічні організації. Активну діяльність у цьому напрямі проводили масові культурно-освітні товариства.

.....

Literature Life in the Volyn Region (1921–1939)

Analyzes the activities of writers Volyn region for twenty years between the two wars. The particular examples of the creativity of a master recreated the whole image of the confrontation of their ideas with the socio-political reality of the specified period, their according to real life and real needs of his people.

Keywords: Volyn, poetry, prose, literary life, national identity, the subject, the ideology of the work

.....